

3. Secundò Mosaicum poterat dissolvi per libellum repudii, ut dicam cap. 53; nostrum non potest hoc modo dissolvi: Trident. can. 5 et 7. Sicut synagoga à Deo repudiata est; Ecclesia nunquam repudiabitur. Et hoc aptè significatur per Abraham, qui repudiavit Agar, quæ erat ancilla; non autem Sarā, quæ erat libera.

4. Tertiò Mosaicum admittebat polygamiam; nostrum non admittit. Itaque licebat per legem Mosaicam habere plures simul uxores, cap. sequenti: per Evangelicam non licet: Trident. can. 2. Sicut Deus in veteri Testamento non solum habebat filios adoptivos et synagoga, sed etiam ex gentilitate: at in novo nullum habet, nisi ex Ecclesia, quam solam agnoscit pro sua sponsa.

5. Quartò in Mosaico duo tantùm gradus consanguinitatis, et tres affinitatis erant prohibiti; in nostro plures: suprà quæst. 2, num. 6 et 7. Quintò Mosaicum, ut plurimum, debebat contrahiri inter virum et fœminam ejusdem tribus; nostrum non astringitur ad tribum. Sextò in lege Mosaica frater debebat accipere uxorem fratris sui defuncti, si mortuus esset sine prole; in Evangelica nulla talis est obligatio.

6. In eo tamen convenient, quod sicut juxta legem Mosaicam non licebat contrahere matrimonia cum infidelibus et idololatriis: ita juxta Evangelicam non licet cum infidelibus et hæreticis: hoc interest, quod si christianus contrahat cum fœmina infideli non baptizata, matrimonium sit irritum: si cum hæretica, sit quidem illicitum non tamen irritum.

CAPUT XXI.

DE POLYGAMIA.

1. Polygamia idem est, quod pluritas uxorum: est ergo quæstio, an in veteri Testamento licuerit uni viro habere simul plures uxores? Ratio dubitandi est, quia nec Adam, nec ullus aliis ab initio mundi usque ad diluvium habuit simul plures uxores, nisi solus Lamech:

(Genes. iv, 19.) Qui idcirco reprehenditur à Nicolao Papa in Epist. ad Lotharium regem, ubi illum vocat adulterum, cap. annon. 24, quæst. 3. At si licuisset habere plures, cur Lamech eo nomine reprehenderetur? Cur nullus aliis ex tot milibus virorum, qui vixerunt ante diluvium plures habuit?

2. At contrà est, quia multi sancti viri post diluvium polygamia usi sunt; quod non fecissent, si fuisset prohibita. Nam Abraham habuit duas uxores, Sarā et Agar: Jacob duas, Liam et Rachelem: Elcana duas, Annam et Phenennam: David plures, Achinoam, Abigail, Maacha, Aggit, Abital, Eglam, Bersabee, Michol. Et sic deinceps.

3. Respondeo: 1. Polygamia repugnat primæ institutioni matrimonii, quæ à Deo facta est in paradiſo. 2. Repugnat etiam aliquo modo legi naturæ. 3. Deus tamen concessit, ut post diluvium liceret habere plures uxores, quod ante diluvium non licebat. 4. Hæc concessio, quam alii dispensationem vocant, confirmata est per legem Mosaicam. 5. Sed revocata per Evangelicam, quia Christus in Evangelio reduxit matrimonium ad primam institutionem, ita ut non amplius liceat habere plures simul uxores. Hæc singula confirmanda sunt per totidem conclusiones.

CONCLUSIO I.

Polygamia repugnat primæ institutioni matrimonii, quæ à Deo facta est in paradiſo.

4. Sic docent Hieronymus, Chrysostomus, Theophylactus, Beda, Anselmus in cap. 19 Matt., Ambros. in lib. de Viduis circa finem, August. lib. 1 de nuptiis et concupiscentia cap. 9, asserentes matrimonium initio institutum fuisse inter unum et unam, et consequenter exclusam polygamiam. Quod dupliciter probari potest: Primo ex Scriptura, quæ utitur numero singulari: Genes. i, 27: «Masculum et fœminam creavit eos.» Et cap. ii, 24: «Relinquit homo patrem et matrem, et adhæredit uxori suæ: et erunt duo in carne una.» Non dixit in

plurali, masculum et duas, vel tres fœminas creavit: nec, adhærebit uxoribus suis: nec, erunt plures in diversa carne. Secundò ex ipsa hominis creatione. Nam si Deus voluisset Adamum habere plures uxores, sine dubio creasset illi plures fœminas, quas in uxores ducere potuisset. At unam tantum creavit. Voluit ergo una uxore contentum esse. Unde Innocentius cap. Gaudemus de divortiis, acommodatè ait; unam tantum costam in unam fœminam, non plures in plures fœminas fuisse conversas.

CONCLUSIO II.

Polygamia repugnat etiam aliquo modo legi naturæ.

5. Ita Innocentius loco citato, D. Thom. quæst. 65, art. 4 et alii passim theologi, excepto Durando, et aliis pauculis. Et probatur: Primò, ex dictis, quia si polygamia omnino conformis esset naturæ, Deus, qui est auctor naturæ, ab initio illam instituisset, præsertim cum eo tempore fuisset maximè necessaria ad propagandum genus humanum. At Deus non instituit tunc polygamiam, sed monogamiam; ergo polygamia non est omnino conformis legi naturali. Secundò, quia contra legem naturæ fit, quando res uni tradita, et ab eo legitimè possessa, alteri traditur possidenda; sed maritus in matrimonio tradit corporis sui potestatem uxori; ergo jure naturæ non potest illam alteri tradere. Tertiò quidquid repugnat fini matrimonii à natura intento, hoc repugnat legi naturali; at pluralitas uxorum repugnat fini matrimonii à natura intento: et quidem duplice fine: alter est mutuum obsequium viri et fœminæ: alter remedium concupiscentiæ. Utrique repugnat pluralitas uxorum: Priori quidem, quia nihil magis repugnat mutua charitati et obsequio conjugum in domestica vivendi ratione, quam rixæ et contentiones. At si unus vir haberet plures uxores, facillimè inter eas oriretur contentio, æmulatio et invidia; maximè si una plus, alia minus à viro diligetur: vel si una esset sterilis, altera fœcunda. Exempla sunt in Scripturis. Nam Sara non potuit ferre Agar: (Genes. xxi, 9.) Rachel invidebat Liæ propter fœcunditatem:

(Genesis xxx, 1.) Phenenna affligebat Annam: (1 Reg. 1, 6.) Posteriori verò, quia qui plures haberet uxores, non posset omnibus et singulis satisfacere quoad ipsarum libidinem et concupiscentiam.

6. Dixi in conclusione: *Aliquo modo.* Non enim absolutè et simpliciter contra naturam est habere plures uxores, sed tantum ex parte. Quod sic explicò: Finis matrimonii triplex est, primus procreatio seu propagatio prolis; secundus mutuum obsequium conjugum in domestica vivendi ratione; tertius remedium concupiscentiæ. Primus est primarius seu principalis: reliqui duo secundarii. Igitur polygamia non repugnat fini primario, id est procreationi prolis, quia quo quis habet plures uxores, potest plures liberos procreare; sed repugnat finibus secundariis, ut ostensum est. Unde sequitur polygamiam ratione finis primarii conformem esse legi naturæ; ratione secundarii repugnantem. Et hoc probant tria argumenta pro conclusione allata. Sed secundum debet explicari hoc modo: Contra legem naturæ fit, quando res uni tradita ad certum finem, ita traditur alteri, ut ille finis impediatur: non autem, quando res uni tradita ad certum finem, ita traditur alteri, ut ille finis non impediatur. Si ergo vir daret potestatem sui corporis uni fœminæ, vel ad mutuum obsequium, vel ad remedium concupiscentiæ; ficeret contra legem naturæ, si eamdem traderet alteri fœminæ ad eundem finem, quia tunc finis ille impeditur. Si autem daret uni ad procreationem prolis, et alteri ad eundem finem, non ficeret contra legem naturæ, quia per hoc finis ille non impeditur.

CONCLUSIO III.

Deus concessit post diluvium, ut liceret habere plures uxores, quod antea non licebat.

7. Ita auctores citati. Ratio sumitur ex ipso facto. Nam constat, ut initio dixi, quosdam sanctos viros habuisse plures uxores, quas procul dubio non accepissent, nisi fuisset illis à Deo concessum: et quamvis aliqui dubitent de Abrahamo, de quo paulò post, tamen de Ja-

cob, Elecana, Davide et quibusdam aliis dubitari non potest. De Jacob constat ex illo Genes. xxx, 26: «Dixit Jacob socero suo: Da mihi uxores et liberos meos, pro quibus servivi tibi, ut abeam.» De Elecana 1 Reg. 1, 2: «Elecana habuit duas uxores: nomen uni, Anna, et nomen secunde Phenenna.» De David 1 Reg. xxv, 42: «Surrexit Abigail, et secuta est nuntios David, et facta est illi uxor. Sed et Achinoam accepit David, et fuit utraque uxor ejus:» et 2 Reg. 11, 2: «Ascendit ergo David, et duae uxores ejus, Achinoam et Abigail.»

8. Quæres 1: An hæc concessio polygamiae primò omnium facta sit Abrahamo? Respondeo: Non legimus quemquam post diluvium habuisse plures uxores ante tempora Abrahami. De Abrahamo quæstio est. Plerique docent habuisse illum duas uxores, Saram et Agar. Alii contrà, Saram fuisse legitimam uxorem; Agar non uxorem sed concubinam. Quod tripliciter probant: Primò ex illo Genes. xxv, 5: «Dedit Abraham cuncta, quæ posse derat, Isaac: filiis autem concubinarum largitus est munera.» Ubi per concubinas intelliguntur Agar et Cetura. Secundò ex verbis judæorum: Joan. viii, 41: «Nos ex fornicatione non sumus nati,» idest non sumus ex Agar concubina Abrahæ, sed ex Sara legitima ejus uxore. Tertiò, quia aliqui Patres ita sentiunt, ut Ambrosius lib. 1 de Abrahamo, cap. 4, et Aug. lib. 2 contra adversarium legis et Prophetarum, cap. 9, lib. 16 de Civitate Dei, cap. 23, ambo enim excusant Abrahamum quod, vivente legitima uxore, quæsiverit filium ex ancilla, asserentes eum id fecisse, non ex libidine, sed ex amore posteritatis. Quod si putassent Agar fuisse legitimam ejus uxorem, non opus erat tali excusatione.

9. Hæc tamen sententia non placet. Primò, quia magnam injuriam facit Abrahamo, quasi sciens commiserit adulterium; quod absit à tanto Patriarcha. Secundò, quia repugnat Apostolo ad Galatas iv, 22, ubi ait Abrahamum habuisse duos filios unum de ancilla, et unum de libera; et per hoc fuisse significatum, quod Deus habiturus esset duos populos; unum ex synagoga, alterum ex Ecclesia: ergo ex sententia Apostoli Abraham fuit figura Dei: duo filii Abrahæ, Ismael et Isaac fuerunt figura duorum po-

pulorum, nempe populi iudaici, et populi christiani: Agar, mater Ismaelis, fuit figura synagogæ, et Sara mater Isaac, figura Ecclesiæ: at sicut Ecclesia est legitima, non autem adulterina mater christianorum: ita Synagoga fuit legitima non autem adulterina mater judæorum: ergo similiter, sicut Sara fuit legitima mater Isaac; ita Agar, legitima mater Ismaelis, et consequenter utraque legitima uxor Abrahæ.

10. Ad argumenta contraria sic respondeo: Ad 1. Nomen concubinarum sæpè sumitur pro veris uxoribus, sed secundariis et ignobilioribus. Nam inter plures unius viri uxores solebat una esse primaria, quæ erat domina et gubernatrix familiæ, cui reliquæ deferebant. Sic Sara erat domina, Agar ancilla; utraque tamen uxor. Tametsi igitur Agar et Cetura loco citato vocentur concubinæ Abrahami, erant tamen uxores: et alibi sic vocantur. Agar quidem Genesis xvi, 3; Cetura verò Genesis xxv, 4. Vide Pererium et Cornelium in cap. 25 Genesis, vers. 5, et Bellarm. de matrimonio cap. 11. Nota: Abraham habuit tres uxores, unam primariam, quæ erat Sara: duas secundarias, quæ erant Agar et Cetura; non tamen habuit tres simul, sed tantum duas, Saram et Agar. Nam post mortem Saræ duxit Ceturam: (Gen. xxv, 4.)

11. Ad 2. Judæi non loquuntur de fornicatione carnali, sed de spirituali, idest de idolatria. Itaque sensus illorum non est hic: Nos non sumus nati ex Agar concubina Abrahæ, sed hic potius: nos non sumus idololatriæ, sed cultores veri Dei. Hoc patet ex illis ipsorum verbis: «Nos ex fornicatione non sumus nati: unum patrem habemus Deum.» Quæ posteriora verba non cohærerent cum prioribus, si esset sermo de fornicatione carnali. Non enim esset bona connexio, si dixissent: Nos non sumus nati ex concubina Abrahæ, sed unum patrem habemus Deum. Hæc autem est bona connexio: Nos non sumus cultores idolorum, sed unius veri Dei: vel, nos non descendimus ex gentilibus idololatris, sed ex Patriarchis unius Dei cultoribus. Vide Augustinum et Maldonatum in illum locum, et Bellarminum de Matrimonio, cap. 11.

12. Ad 3. Ambrosius et Augustinus non dissentunt à nobis. Nam Ambrosius tripliciter excusat Abrahamum.

Primò, quod eo tempore nondum esset prohibitum adulterium per legem scriptam. Secundò, quod amore posteritatis, non ardore libidinis, id fecerit, uxore consentiente; et tandem pœnitentiam egerit. Tertiò, quod non peccaverit, sed futurum mysterium, quod explicat Apostolus ad Galatas iv, 22 de quo suprà num. 9. Hæc tertia excusatio est vera, ex qua sequitur Abrahamum ex instinctu Dei fecisse, quod fecit; ut suo facto significaret fore aliquando, ut Deus conjungat sibi synagogam et Ecclesiam, sicut ipse conjunxerat sibi Agar et Saram. Porrò Augustinus non negat Agar fuisse uxorem Abrahāmi, cum Scriptura disertè hoc affirmet: (Genesis xvi, 3;) sed solùm defendit Abrahamum contra manichæos, asserens illum, vivente adhuc Sara uxore, accepisse Agar ancillam non ex libidine, ut probant manichæi, sed ex amore posteritatis. Et quidem Sara consentiente et instigante. Quod est verissimum, ut patet Genesis xvi, 1. Nota: Sara, cum adverteret se esse sterilem, videtur ex divina inspiratione instigasse Abrahamum, ut acciperet Agar ancillam, et ex illa prolem suscitaret ad præfigurandum mysterium, de quo dictum est. Sicut etiam Rebecca, ex divino instinctu instigavit Jacob filium suum, ut fingeret se esse primogenitum, et hoc prætextu peteret à patre suo Isaac benedictionem. Quæ res etiam non carebat mysterio.

13. Quæres 2: Quare Deus post diluvium concesserit polygamiam, quæ anteà non erat concessa? Respondeo. Concessit illam dupli de causa: Primò ad propagandam prolem, qui est primarius finis matrimonii. Secundò ut esset figura seu typus pluralitatis seu multitudinis gentium, quæ Christo, tanquam sposo, erat conjungenda. Augustinus libro de bono conjugali, cap. 48, Divus Thomas quæst. 65, artic. 2 ad quintum, Valentia quæstione prima de matrimonio, parte tertia. Sed quare propter easdem causas non concessit illam in principio mundi? Respondeo: Hoc pendet ex libera ipsius voluntate. Potest tamen dari hæc causa, quia monogamia, quam instituit in principio mundi, poterat utrumque præstare. Primò, quia erat sufficiens ad propagandam prolem. Secundò, quia erat typus seu figura conjunctionis Christi

cum Ecclesia. Nota: Christus potest conferri, vel cum Ecclesia, quæ est una; vel cum multitudine gentium, quæ recipiuntur in Ecclesiam. Priori modo fuit repræsentatus per monogamiam, posteriori per polygamiam. Nam sicut ante diluvium vir conjunctus uni tantum uxori erat figura conjunctionis Christi cum una Ecclesia: ita post diluvium vir conjunctus pluribus uxoribus erat figura conjunctionis Christi cum multis populis ac gentibus.

14. Sed cur Deus ad eumdem plane finem, nempè ad propagandam prolem, primò ordinavit monogamiam, deinde polygamiam? Respondeo: Deus solet pro diversitate temporum ordinare diversa media ad eumdem finem. Sic ad dirigidum hominem in suis actionibus ordinavit primò legem naturalem; deinde legem Mosaicam; postrem legem Evangelicam. Similiter ad sustentationem hominis concessit primò carnes animalium sine ulla restrictione: posteà restrinxit hanc concessionem ad carnes eorum tantum animalium, quæ in lege Mosaica habebantur munda: tandem sublata hac restrictione, rediit ad primam concessionem. Idem dico in proposito. Ad propagationem prolis ordinavit primò monogamiam; deinde concessit polygamiam; demum, explosa polygamia, revocavit monogamiam; et simul commendavit cœlibatum ac virginitatem.

15. Dices: Polygamia est utilior ad propagandam prolem, quam monogamia. Resp.: Ita quidem nos putamus. Sed aliter se res habet in consilio et providentia Dei. Quod patet ex eventu. Nam quando instituit monogamiam in paradyso, dixit Adamo et Evæ: *Crescite et multiplicamini.* Quibus verbis dedit illis et posteris eorum benedictionem et fœcunditatem. Itaque monogamia conjuncta cum hac benedictione erat sufficientissima ad humani generis propagationem. Quando autem, cessante hac benedictione, cœperunt feminæ esse steriles, tunc concessit polygamiam, ut hac ratione sterilitatem compensaret. Sic contigit Abrahamo. Habebat uxorem sterilem, concessa est illi alia uxor, ut prolem suscitaret: (Gen. xvi, 2.) Postea multæ aliae steriles feminæ subsecutæ sunt, ut Rachel uxor Jacob, Anna uxor Elcanæ, Michol uxor David, et sic deinceps.

16. Dices 2: Polygamia, ut suprà ostensum est, repugnat secundario fini matrimonii, qui est mutuum obsequium conjugum, et remedium libidinis. Cur ergo Deus illam concessit? Respondeo: Deus pro sua providentia obtulit sufficiens subsidium, vel ad tollendam illam repugnantiam, vel certè ad cavendum, ne obesset, sed potius prodesset. Primò, quia foeminas, quæ nubebant uni viro, hortabatur ad conservandam concordiam. Sic per Angelum hortatus est Agar ancillam Abrahæ, ut se submitteret et accommodaret Saræ ad cavendas contentiones: (Genes. xvi, 9.) Secundò aliquando permettebat hujusmodi contentiones ad exercitium patientiæ, et posteà magno beneficio compensabat. Sic permisit Annam affligi à Phenenna; et posteà consulatus est eam concessione insperatæ proliis: (1 Reg. 1, 20, et cap. ii, 1.) Tertiò aliquando mitigabat æstum libidinis, ut non opus esset frequenti usu matrimonii. Sic fecit Saræ filiæ Raguelis: quod ipsa fatetur, Tobiae iii, 16: «Tu scis «Domine, inquit, quia nunquam concupivi virum, et «mundam servavi animam meam ab omni concupiscentia.» Et infra: «Virum cum timore tuo, non cum libidine concensi suspicere.»

CONCLUSIO IV.

Hæc concessio divina, qua licebat habere plures uxores, confirmata est per legem Mosaicam.

17. Hoc tripliciter probari potest: 1. Quia nusquam est revocata per legem Mosaicam. 2. Quia viri sancti, qui vixerunt in lege Mosaica, habuerunt plures uxores, ut Elcana, David et alii. 3. Quia lex Mosaica videtur polygamiam approbare: Deuteron. xxi, 15: «Si habuerit homo uxores duas, unam dilectam, et alteram odiosam, et fuerit filius odiosæ primogenitus, volueritque substantiam inter filios suos dividere, non poterit filium dilecta facere primogenitum, et præferre filio odiosæ, sed filium odiosæ agnoscet primogenitum.» Ubi est de veris uxoribus: 1, quia in textu vocantur uxores: 2, quia filii illarum poterant esse hæredes patris, et dividere subs-

tantiam illius, quod non licuisset, si altera fuisset uxor, et altera tantum concubina; nam filii concubinæ non potuisserent esse hæredes.

CONCLUSIO V.

Hæc concessio revocata est à Christo, ut jam non liceat habere plures uxores.

18. Sic definitum est in Concilio Tridentino, sessione 24, canone secundo contra Lutherum et anabaptistas. Kemnitius et alii lutherani idem sentiunt contra Lutherum. Et meritò. Nam Christus in Evangelio reducit matrimonium ad primam institutionem, et revocat concessiones, quæ judæis erant factæ. Nam duo erant illis concessa ex indulgentia: 1, ut dato libello repudii, possent suas uxores dimittere et alias ducere: 2, ut possent plures simul habere uxores. Utrumque à Christo revocatum est: Math. xix, 6. Prius quidem his verbis: «Quod Deus «conjunxit, homo non separet.» Et infra: «Moyses ad «duritiam cordis vestri permisit vobis dimittere uxores «vestras: Ab initio autem non fuit sic. Dico autem vobis, quia quicumque dimiserit uxorem suam, nisi ob «fornicationem, et aliam duxerit, mæchatur: et qui «dimissam duxerit mæchatur.» Posterioris verò his: «Qui fecit hominem ab initio, masculum et foeminam fecit eos: et dixit: Propter hoc dimittet homo patrem et matrem, et adhærebit uxori sue:» ubi illa particula, *Ab initio non erat sic*, manifestè significat ea, quæ judæis erant permissa, suisse contra primam matrimonii institutionem. Et est hic sensus: 1. Ab initio non licebat dimittere uxores. 2. Ab initio fecit Deus masculum et foeminam, id est, uni viro dedit unam tantum uxorem. Igitur ab initio nec fuit libellus repudii, nec polygamia; sed utrumque permisum fuit judæis ex quadam indulgentia. Nunc permission illa revocatur, et redditur ad priuam institutionem. Sic explicant interpretes.

19. Eodem sensu loquitur A postolus: Roman. vii, 3: «Mulier vivente viro, vocabitur adultera, si fuerit cum alio viro; si autem mortuus fuerit vir ejus, liberata est

«à lege viri, ut non sit adultera, si fuerit cum alio viro.» Quod est contra concessionem repudii. Et 1 Cor. vii, 2: «Propter fornicationem autem unusquisque suam uxorem habeat, et unaquæque suum virum habeat:» et rursus: «Mulier sui corporis potestatem non habet, sed vir. Similiter autem et vir sui corporis potestatem non habet, sed mulier.» Quod est contra concessionem polygamiae.

20. Ex dictis colligo tria argumenta contra polygamiam: Primum: Christus vult eo modo servari matrimonium apud christianos, quo ab initio fuit institutum in paradiſo; sed ab initio fuit institutum inter masculum et unam foemina, non inter masculum et plures foeminas; ergo Christus vult eo modo servari apud christianos. Alterum: Christus dicit eum mœchari, qui, dimissa uxore, aliam duxerit; ergo nec licet priorem dimittere, nec plures simul habere, nam si non licet novam accipere, priore vivente, certè pluralitas uxorum prohibita est. Tertium: sicut mulier non habet potestatem sui corporis, ita nec vir; sed mulier ex eo præcisè, quod non habet potestatem sui corporis, quam viro tradidit, non potest alterum virum accipere, priore adhuc vivente; ergo similiter de viro dicendum est. Hoc argumentum fundatur in jure Evangelico, quidquid sit de jure naturali. Nam secundum legem Evangelicam vir et mulier in hac parte sunt pari conditione. Sicut ergo secundum legem Evangelicam non licet mulieri habere duos viros; ita nec viro duas uxores. Quare? Quia sicut uxor dat viro plenam potestatem sui corporis, quoad usum matrimonii; ita viçissim vir uoxi: ergo sicut illa non potest alteri viro eamdem potestatem dare, nisi per injuriam; ita nec vir potest alteri uxori dare, nisi per injuriam. Vide Augustinum lib. 1 de adulterinis conjugiis, cap. 8 et 9; ubi pulchre explicat æqualitatem viri et uxoris, de qua hic agimus.

21. Dices: Valentinianus imperator, qui fuit pius et catholicus, legem promulgavit, ut liceret unicuique duas uxores habere, teste Socrate libro quarto historiarum, capite vigesimo septimo. Respondeo: Valentinianus merito reprehenditur ab omnibus catholicis. Et quidem du-

plici titulo: Primò, quod arrogaverit sibi potestatem, quam non habuit. Non enim licet illi abrogare legem Evangelicam à Christo latam, et aliam contrariam statuere. Secundò, quod prætextu hujus legis voluerit suam turpititudinem et libidinem occultare. Nam ipse, cum haberet legitimam uxorem nomine Severam, ex qua suscepserat Gratianum; aliam insuper duxit, nomine Justinam, cujus amore tenebatur. Ne igitur solus esset polygamus, quæsivit socios sui sceleris, permittendo omnibus polygamiam.

22. Juxta ea, quæ hactenùs dicta sunt, tria tempora distingui possunt: Primum ab initio mundi usque ad Abrahamum. Secundum ab Abrahamo usque ad Christum. Tertium à Christo usque ad finem mundi. In primò fuerunt primi parentes cum suis posteris. In secundò iudei cum suis progenitoribus, Abrahamo, Isaac et Jacob. In tertiod sunt christiani. In primò viguit sola monogamia. In secundò concessa est polygamia. In tertiod reducta est monogamia, et explosa polygamia. Quid hoc significal? Nihil aliud, quam quod Deus initio mundi instituerit matrimonium in perfecto statu. Deinde ex quadam indulgentia permiserit quædam iudeis, quæ multum derogaabant perfectioni matrimonii. Denique reduxerit matrimonium ad primævam perfectionem. Hoc in multis aliis solet evenire: verbi gratia: Natura humana ab initio fuit creata in sua perfectione: paulatim degeneravit per peccatum: tandem per Christum restaurata est. Omitto similia exempla, quæ nota sunt.

CAPUT XXII.

DE ZELOTYPIA.

1. Zelotypia, ut hic sumitur, frequens inter conjuges malum est, et in eo consistit, quod alter alterum de adulterio suspectum habeat. De qua lata fuit lex Mosaica Num. v, 14, præscribens modum investigandi, an mulier, quam vir suspectam habebat de adulterio, verè

adultera esset, necne adulteria enim solent occulte committi, ut per testes probari non possint. Deus igitur, qui occultorum Judex est, præscripsit hunc modum explorandi.

2. Primò vir suspectam uxorem ducebat ad Sacerdotem coram Tabernaculo. 2. Offerebat ibi oblationem Zelotypiæ, nempe farinam hordeaceam sine oleo et thure. 3. Sacerdos accipiebat aquam sanctam in vase fictili, et in eam immittebat pauxillum terræ de pavimento Tabernaculi. Et ista aqua terræ permixta vocabatur *aqua amarissima*. 4. Super hanc aquam proferebat maledictiones. 5. Discooperiebat caput mulieris, et in manibus ejus ponebat oblationem Zelotypiæ, idest, farinam hordeaceam. 6. Tum similiter proferebat maledictiones super mulierem, dicens: si innocens es, non nocebit tibi aqua ista amarissima, in quam maledicta concessi, sin rea, subjacebis his maledictionibus: *Dominus Deus in eius conspectu stas, putrescere faciat femur tuum, et tumens uterus tuus disrumpatur*. 7. Mulier respondebat: *Amen, amen*. 8. Sacerdos has secundas maledictiones scribebat in libro: mox scripturam abluebat aqua, quam habebat in vase fictili. 9. Farinam hordeaceam accipiebat ex manu mulieris, et partem illius adolebat, partem sibi reservabat. 10. Aquam maledictam dabat mulieri bibendam. Et si erat rea, statim femore putrescente, et utero intumescente, disrumpebatur, et sic expirabat. Addunt Rabbini eodem tempore quo adultera puniebatur, divinitus punitum fuisse adulterum, etiam absentem, cum quo occulte peccaverat. Quod an verum sit, non satis constat.

3. Quæres 1: Quare Deus instituerit hunc modum investigandi adulterium? Respondeo: Quia volebat ostendere: 1. Se esse præsidem ac vindicem fidei conjugatis. 2. Se esse testem et protectorem innocentiarum, ne scilicet Zelotypia, si nullus esset innocentiae testis, gigneret in matrimonio lites, rixas, homicidia. 3. Se occulta scelerata videre, manifestare, punire. 4. Adulterium esse gravissimum scelus, publica poena et confusione plectendum; ut uxores, si non amore castitatis, saltem timore poenae et confusionis in officio continerentur.

4. Quæres 2: Quid significaverint illæ ceremoniæ, quæ adhibebantur? Respondeo: Erant variae ceremoniæ: Primò oblatio farinæ ordeaceæ sine thure et oleo: quare sine thure? Quia thus symbolum est devotionis et bonæ famæ. At zelotypia infamia plena. Quare sine oleo? Quia oleum est symbolum lenitatis et misericordiæ. At zelotypia crudelis, tum ex parte adulteræ, tum ex parte poenæ, quæ illi imponitur. Secundò terra de pavimento sumpta, et in aquam immista. Utrumque vile et abjectum. Et declarat adulteram esse vilem instar lutosi pulveris, qui pedibus calcatur, juxta illud Ecclesiastici ix, 10: «Omnis mulier, quæ est fornicaria, quasi sterlus in via conculcabitur.» Tertiò aqua amarissima quorsum? Quia adultera coram Sacerdote et populo afficiebatur magna amaritudine animi, propter publicam confusio nem. Quartò aqua maledictionibus Sacerdotis onusta, quæ significabat adulteras divinis maledictionibus obnoxias esse. Quintò caput mulieris discoopertum: nempe, quia Deo oīnīa nuda et aperta sunt; nec adulteria, quia in occulto fiunt, latere eum possunt. Vide Theodoretum quæst. 40.

5. Quæres 3: An etiam in novo Testamento sit similis modus explorandi adulteria? Respondeo: Olim inter christianos fuit hic modus usitatus, ut mulier, quæ erat suspecta de adulterio, probaret suam innocentiam tangendo ferrum candens. Et si adureretur à ferro candente, habebatur adultera; sin minus, innocens. Verum cum talis probatio, seu purgatio non sit à Deo instituta, meriti à canonibus damnata est cap. Omnibus, et cap. Consulisti, 2, qu. 4. Vide Martinum Delrium, lib. 4 de Magia, cap. 4.

CAPUT XXIII.

DE LIBELLO REPUDII.

Certum est permissum fuisse judæis uxores suas dimittere, et dare illis libellum repudii juxta illud Deute-

ronomii xxiv, 1 : «Si acceperit homo uxorem, et habuerit eam, et non invenerit gratiam ante oculos ejus propter aliquam fœditatem, sribet libellum repudii, et dabit in manu illius, et dimittet eam de domo sua. Cumque egressa alterum maritum duxerit, et ille quoque dederit eam, dederitque ei libellum repudii, et dimiserit de domo sua, vel certè mortuus fuerit: non poterit prior maritus recipere eam in uxorem, quia polluta est, et abominabilis facta est coram Domino.» Hic aliqua examinanda sunt: 1. Quo sensu permisum fuerit judæis dimittere seu repudiare suas uxores? An ita ut dimittendo non peccarent? An verò, ut peccarent quidem, sed lege non punirentur? 2. Quibus de causis licuerit uxores dimittere seu repudiare? 3. Quæ cæremoniæ adhiberi soleant? et quæ fuerit formula verborum, qua libellus repudii scribebatur? 4. An sicut viri poterant repudiare uxores, ita vicissim uxores potuerint repudiare viros?

QUÆSTIO I.

Quo sensu permisum fuerit judæis uxores dimittere?

1. Multi putant non fuisse licitum judæis dimittere, seu repudiare suas uxores; sed solùm permisum, ut impunè facerent ad majus malum evitandum. Ita Magister in 4 dist. 33, Bonaventura et Richardus ibidem, ac nonnulli alii. Et juxta hanc sententiam peccabant judæi dimittendo suas uxores, nec matrimonii vinculum dissoluebatur; ac proinde, si uxores acciperent novos maritos, non erat novum matrimonium, sed adulterium.

2. Probatur 1: Quia loco citato Deuter. xxiv, dicitur mulierem repudiátam, si alteri nupserit, fieri *pollutam* et *abominabilem coram Deo*; quia scilicet nubendo alteri, committit adulterium. Quod etiam repetitur Jerem. iii, 1 his verbis: «Vulgo discitur: Si dimiserit vir uxorem suam; et recedens ab eo duxerit virum alterum numquid revertetur ad eam ultra? numquid non polluta et contaminata erit mulier illa? Tu autem fornicata es cum amatoribus multis: tamen revertere ad me, dicit Dominus, et ego suscipiam te.» Secundò, quia repudium

fuit judæis permisum propter duritiam cordis eorum: (Matth. xix, 8:) ergo fuit permisum, tanquam minus malum, ad evitandum majus malum, ne scilicet judæi suas uxores occiderent, si non permetterentur eas dimittere. Nam minus malum erat dimittere illas, quam occidere.

3. Alii rectius docent permisum fuisse judæis dimittere uxores non solùm impunè, sed etiam licitè, ita ut non peccarent dimittendo. Sic D. Th., Scotus, Durandus et Paludanus in 4, dist. 33, Bellarminus de matrimonio cap. 17, ad object. 14, Maldonatus in cap. 19 Matthæi, Abulensis ibid. quæst. 49 et 50. Et juxta hanc sententiam, quando quis, dato libello repudii, dimittat uxorem, verè dissoluebatur matrimonium, et uterque tam vir quam fœmina poterat cum altero contrahere.

4. Probatur primò: Quia si matrimonium non fuisse solutum per libellum repudii, deteriori conditione fuisse fœminæ quam viri. Nam viri poterant alias uxores ducere, cum eo tempore licita esset polygamia, ut supra dixi. At fœminæ non potuissent alios viros accipere, quia nunquam licuit uni fœminæ habere plures simul viros. Itaque vel debuissent fieri adulteræ, vel perpetuam continentiam servare. Non est autem verisimile coactas fuisse ad perpetuam continentiam, cum id in veteri Testamento esset planè inusitatum.

Secundò: Quando mulier à suo viro repudiata nubebat alteri viro, poterat impunè cum altero manere usque ad mortem illius: (Deut. xxiv.) Ergo manens cum illo non erat adultera, sed legitima uxor. Si enim fuisse adultera, debuisset secundum legem Mosaicam lapidari: (Joan. viii, 4, et Levit. xx, 10.)

Tertiò, quando nupserat alteri viro, poterat etiam ipse dare illi libellum repudii, sicut prior maritus: (Deut. xxiv, 3.) Ergo non minus erat ipsius uxor, quam antea fuerat prioris mariti. Nam libellus repudii non fuit concessus viro, nisi ratione suæ uxoris.

Quartò, lex prohibebat, ne repudiata, post mortem secundi mariti, rediret ad priorem maritum: (Deut. xxiv, 4.) At si per repudium non fuisse solutum vinculum matrimonii, non erat prohibendum, sed potius op-

tandum, ut uxor rediret ad suum legitimum maritum. Quintò, neque Moyses, neque alii Prophetæ unquam reprehenderunt matrimonia cum repudiatis: at si ejusmodi matrimonia fuissent adulterina, sine dubio debuisserent illa palam reprehendere, sicut reprehendebant alia vitia.

Sextò, lex vetabat Sacerdoti, ne duceret viduam, aut repudiatam, aut meretricem, sed tantum virginem: (Levit. xxii, 43.) Ergo aliis, qui non erant Sacerdotes, licet ducere repudiatas, sicut licebat viduas et meretrices.

5. Ad contraria argumenta sic respondeo: Ad 1. Mulier repudiata vocabatur polluta et abominabilis coram Deo, non idè quod alteri viro nupsisset; sed quia à priori viro publicæ infamie erat notata, hoc ipso quod publicè esset repudiata. Ac proinde non decebat, ut ab illo iterum recuperetur. (Bellarminus loc. cit.) Nec aliud colligi potest ex loco Jeremiæ, ubi Deus sic argumentatur: Si vir non recipit repudiatam, quæ nupsit alteri; multo minus ego deberem te recipere, quæ non nupsisti alteri, sed cum multis amatoribus fornicata es.

6. Ad 2. Verum est Deum permisisse iudeis repudium propter duritiam cordis eorum, ne scilicet suas uxores, quas repudiare non possent, occiderent. Sed inde non sequitur eos peccasse repudiando suas uxores ex divina permissione. Potuit enim Deus hoc illis permittere, ut non peccarent, quia potuit dissolvere matrimonium inter ipsos contractum, et dare potestatem ut viri acciperent alias uxores, et repudiatae nuberent aliis viris. Nec illa permissione carebat mysterio. Nam Deus per illam volebat significare repudiaturum synagogam iudaorum, et in locum illius desponsaturum sibi Ecclesiam ex gentibus colligendam.

QUÆSTIO II.

Quibus de causis licuerit uxores dimittere seu repudiare?

1. Respondeo: Non satis constat. Tametsi enim Scriptura dicat licuisse eas dimittere propter aliquam *fœditatem*; disputant tamen Interpretes, quid per illam fœditam

tem intelligendum sit. Tertulianus libro quarto contra Marcionem capite 34 intelligit solum adulterium seu fornicationem. Quod alii auctores refellunt. Primo, quia mulier adultera secundum legem Mosaicam non dimittebatur; sed vel lapidabatur, si constaret adulteram esse; vel per aquas zelotypiæ examinabatur, si suspecta esset de adulterio. Secundo, quia pharisæi interrogabant Christum, *an quacumque ex causa liceret uxorem dimittere?* (Matth. xix, 3.) Ergo supponebant varias esse causas, sed cupiebant intelligere, an Christus omnes approbaret.

2. Quæ autem fuerint istæ causæ in particulari, non omnes eodem modo explicant. Lyranus putat fuisse quamcumque rem turpem matrimonio supervenientem, quæ posset bonum prolis impedire, sive in corpore, ut est sterilitas, lepra, morbus caducus, sive in anima, ut si uxor esset pravis moribus prædicta. Consentit Cornelius, qui assignat has causas, lepram, sterilitatem, beneficium, rixas perpetuas, ebriositatem et alios pravos mores incorrigibiles. Adulterium autem videntur excludere. Pro quo notandum est dimissionem uxoris potuisse fieri duplice: vel palam, vel occultè. Prior dimissio fiebat per libellum repudii. De posteriori intelligendum est illud Matth. 1, 19: «Joseph autem vir ejus, cum esset iustus, et nollet eam traducere, voluit occultè dimittere eam,» nempe Mariam sibi desponsatam, ed quod videret illam, antequam convenienter, gravidam esse. Quomodo occultè id facere voluerit, variae sunt sententiae apud Maldonatum, quæ non faciunt ad nostrum propositum. Itaque prior dimissio per libellum repudii vel nunquam vel raro fiebat propter adulterium. Nam tribus modis possumus loqui de muliere adultera. Primo, si in adulterio esset deprehensa: sic jubebatur lapidari. Secundo, si solum esset suspecta de adulterio: sic debebat examinari per aquas zelotypiæ. Tertio, si quidem constaret adulteram esse, sed nec publicè constaret, nec in adulterio esse deprehensam, sed maritus aliunde id sciret: sic fortasse poterat occultè dimitti; si tamen maritus voluisse illam publicè accusare, et dato libello repudii solemniter dimittere, non video, cur id fieri non potuerit.

QUÆSTIO III.

Quæ cæremoniæ fuerint adhibitæ in repudio, et quibus verbis libellus repudii consignatus?

1. Cæremoniæ et cautions, quibus libellus repudii solebat dari, recitantur decem ab hebræis, ut notat Maldonatus. 1. Ut uxor non discederet, nisi volente marito. 2. Ut libellus in manu uxoris traderetur. 3. Ut scribebantur, ut minimum, nomina duorum testium. 4. Ut expresserentur tres generationes viri, et tres mulieris, ut ex libelli formula intelligetur. 5. Ut scriberetur libellus litteris rotundis distinctis, atque perspicuis, ita ut una aliam non attingeret, ne aliquod scripturæ vitium irreperet. 6. Ut si inter scribendum aliqua atramenti guttula in chartam decideret, libellus auctoritatem non haberet, sed aliis de novo scriberetur. 7. Ut in libello nullum rassuræ vestigium appareret, ne posset esse suspectus de vitiis. 8. Ut charta longior esset, quam latior. 9. Ut omnes testes qui aderant, suum quisque sigillum adhiberent. 10. Ut maritus diceret: *Accipe libellum repudii, et esto à me abjecta, et cuicunque viro permissa.*

2. Formula libelli repudii, secundum hebræos, erat hæc: *Ego Rabbi Simeon, filius Rabbi Abraham, filii Rabbi David, filii Rabbi Salomonis, die prima mensis secundi, anno 5296, à creatione mundi, hic et in hac civitate, ex animi mei consensu, et sine ulla coactione, repudiavi Rachel, filiam Rabbi Mosis, filii Rabbi Joseph, filii Rabbi Jacob; et dedi illi libellum repudii in manu, schedam abscissionis et signaculum divisionis, ut sit à me abjecta et abeat quocumque velit, et nemo possit illi prohibere, juxta constitutiones Moysis et Israel.* Ita referunt Vatablus, Oleaster, Cornelius in capite 24 Deuteronomii, et Maldonatus in cap. 19 Matthæi.

3. Quæres: An libellus repudii datus fuerit publicè coram judice, et in forma judiciaria? Respondeo: Id verisimile est. 1. Quia datus fuit coram testibus, ut ex dictis patet. 2. Quia repudium apud romanos fiebat coram judice, ut patet ex jure civili, titulo de divortiis,

ubi etiam describitur hæc formula apud romanos usitata: *Res tuas curato, res tuas tibi habeto.* An etiam alii, præter judæos et romanos, usi fuerint repudio? Respondeo: Etiam medi et persæ usi sunt, ut patet exemplo Assueri regis, qui uxorem suam Vasthi repudiavit: (Esther 1, 19.)

QUÆSTIO IV.

An sicut viri poterant repudiare uxores, ita vicissim uxores potuerint repudiare viros?

1. Respondeo: Non poterant. Nam solis maritis concessum fuit jus repudii: nusquam in lege Mosaica inveneries uxoribus concessum esse. Quod etiam fatetur Josephus lib. 45, cap. 11 ubi refert Salome sororem Herodis præter legem Mosaicam fecisse, quod maritum suum Costobarum repudiaverit. *Lex enim nostra, inquit, solis maritis jus repudii permittit: mulieribus autem ne dimissis quidem fas est nubere, nisi prioris viri permissu.* Quæ posterior pars non habetur expressè in lege Mosaica. Videtur tamen colligi ex formula libelli repudi, in qua vir dimittens uxorem, sic ait: *Abeat quocumque velit.* Quibus verbis concedit illi potestatem nubendi alteri marito. Et clarius ex decima cæremonia superius recensita, in qua maritus dicit: *Esto à me abjecta, et cuicunque viro permissa.*

2. An ergo mulieres ullo modo poterant dimittere suos viros? Respondeo: Aliud est repudium, aliud divortium. Non poterant illos dimittere per repudium; poterant tamen eos deserere per divortium, vel propter adulterium, vel propter alias legitimas causas. Hoc enim et christianis, et gentilibus mulieribus jure naturali permisum est. Nota. In divortio fit tantum separatio cohabitationis, et thori, manente vinculo matrimonii. In repudio etiam hoc vinculum dissolvitur, ut patet ex auctoribus, quæst. 1, num. 3 allegatis.